

HARİRÎ'NİN MAKAMELERİNDE KELİMELERİN ANLAMSAL İFADELERİ

THE LEXICAL SIGNIFICANCE IN AL-HARIRI'S MAQAMAT

Azad ÇİÇEK*

Öz

Bu araştırma, Harîrî'nin Makamelerinde sözlük dilinin anlamını incelemektedir. Harîrî, sözlük diline ve bu dilin kullanımına büyük önem veren en seçkin yazarlardan biridir. Onun makamelerinin birçok üstünlüğü bulunmaktadır. Makameler, hicrî beşinci yüzyıldan itibaren edebiyatçılar ve yazarlar arasında büyük bir ilgi görmüştür. Harîrî, bu eserleriyle dönemin seçkin şahsiyetlerini ve edebiyat hamilerini belagati, fesahati ve etkileyici üslubuyla büyülemiştir. Makameler, içerik olarak çeşitlilik gösterse de hepsi bir bütünlük taşır. Makameler; dil, edebiyat ve eğitim açısından büyük bir değere sahiptir. Harîrî'nin gereksiz kelime tekrarıdan kaçınması, onun dil ve sözlük hazinesinin ne denli zengin olduğunu göstermektedir. Harîrî, makamelerini ele alırken bazen özlü ve etkileyici, bazen de ayrıntılı ve bilgilendiricidir. Harîrî deneyimli bir yazardır. Makamat'ında, şiirin yanı sıra, Kur'an-ı Kerim, Arapça konuşma, hikmet ve atasözleri hakkında kapsamlı bilgi ve derin anlayışının kanıtlarını göstermiştir. Bu çalışmada, Harîrî'nin bazı makameleri ifade ve anlam açısından analiz edilmiştir. Çalışma, Harîrî'nin birinci tekil şahıs zamirini diğer zamirlere tercih etmesi ve bunun anlamı üzerinde durmaktadır. Ayrıca, çalışmada birinci tekil şahıs zamiri yerine edilgen fiil yapısının tercih edilme sebepleri, anlatıdaki söylem özellikleri, kelime tekrarı işlevi, özel isimlerin gizlenmek yerine açıkça kullanılmasının tercih edilme nedeni ve tanıklığın desteklenmesi amacıyla kelimelerin delil olarak kullanımı incelenmiştir. Bu unsurlar, metnin anlatısal yapısı ve söylemsel stratejileri bağlamında değerlendirilerek analiz edilmiştir. Araştırma, betimleyici ve analitik bir yöntemle, Harîrî'nin geniş dil bilgisine, etkileyici ve çekici üslubuna, çağının insanlarını ve durumlarını anlama becerisine ve kelime seçimindeki belagatına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Sözlük dili, Makameler, Harîrî, İfade ve anlam.

Abstract

This research examines the semantic significance of lexicon in Al-Hariri's Maqamat. Al-Hariri is considered one of the most prominent writers who paid great attention to the lexicon and its uses. The virtues of his Maqamat are numerous and diverse. The significance of the Maqamat stems from the fact that all writers and literary figures of the 5th century AH and beyond were deeply engaged with them. Al-Hariri's eloquence, fluency, and captivating style challenged the intellectual elite and literary patrons of his time. Al-Hariri's lexicon is exceptionally abundant, demonstrating his ability to be concise when necessary, expressive when required, and expansive when needed. As a seasoned writer, Al-Hariri showcases his extensive knowledge in the Maqamat, drawing from the Quran, Arab proverbs, poetry, and literary heritage. This study will analyze selected Maqamat in terms of their formulation and semantic depth, focusing on his preference for the first-person pronoun over others and its significance, his use of the passive voice instead of the first-person pronoun, his inclination toward antonyms in lexical repetition, his preference for explicit proper nouns over pronouns, and his use of expressions to refer to textual evidence for argumentation. This research adopts a descriptive-analytical approach to examine Al-Hariri's vast knowledge, engaging writing style, awareness of the social realities of his time, and rhetorical precision in selecting expressive words. The study aims to uncover the hidden gems of the Maqamat and their intellectual and artistic purposes.

Keywords: Arabic, lexicon, Maqamat, Al-Hariri, formulation and meaning.

GİRİŞ

Ebu Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman el-Harîrî el-Basrî, "Harîrî" lakabını, ipek üretimi ya da ticaretiyle olan bağlantısından almıştır. Basra yakınlarındaki Meşan adlı bir köyde hicrî 446 yılı civarında doğmuş, Basra'nın Beni Haram mahallesinde yaşamıştır. Harîrî, edebiyat ve dil alanında döneminin önde gelen isimlerinden biri olmuş, zekâsı, fesahati ve ifadelerindeki zarafetle çağdaşlarını geride bırakmıştır. Makamelerindeki başarısı ona büyük bir şöhret kazandırmış, hicrî 510 veya başka bir rivayete göre 515 yılında Basra'da vefat etmiştir. Önemli eserleri arasında el-Makamat, Durretü'l-Ğavvâs fi Evhâmi'l-Havâs, Mülhatü'l-I'râb ve Şerhu'l-Mulhat yer almaktadır (İbn Hallikân, 1978, s. 3/23).

Harîrî'nin Makameleri'ni yazma sebebi, kaynaklarda şu şekilde anlatılmaktadır: Bir gün, Beni Haram Camii'nde otururken, yolculuk izleri taşıyan, eski kıyafetli, hâli perişan ama son derece etkileyici ve düzgün konuşan bir adamın camiye girmesi, Harîrî'nin ilham kaynağı olmuştur. Cemaatin sorularına akıcı ve ikna edici bir şekilde cevap veren bu kişi, kendisini "Ebu Zeyd" olarak tanıtmıştır.

Bu etkileyici olay, Harîrî'nin 48. makame olan el-Harâmiyye'yi yazmasına vesile olmuştur. Söz konusu makameyi duyan vezir Enûşirvan, eseri çok beğenmiş ve Harîrî'ye çalışmasına yenilerini eklemesini önermiştir. Bunun üzerine Harîrî, toplamda 50 makameyi tamamlayarak eserini nihai haline getirmiştir (İbn Hallikân, 1978, s. 3/63-64).

Harîrî, eserinde özellikle Haris, Hemmam ve Ebu Zeyd isimlerini tercih etmiştir. Bu tercihin sebebi, söz konusu isimlerin bir hadis-i şerifte "en doğru isimler" olarak nitelendirilmesidir. Söz konusu hadis-i şerif, Sünen-i Ebî Dâvûd'da yer alan şu metindir: "Peygamberlerin isimlerini alın (çocuklarınıza verin). Allah katında en sevilen isimler 'Abdullah' ve 'Abdurrahman'dır. En doğru isimler 'Haris' ve 'Hemmam'dır. En çirkin isimler ise 'Harb' ve 'Murre'dir" (Ebû Dâvûd, Edeb, 36, Hadis no. 4950).

Ebu Zeyd, büyük bir bilgeyi temsil ederken Haris bin Hemmam ise doğrudan Harîrî'yi sembolize etmektedir. Harîrî, Haris'in Ebu Zeyd'den bilgi almasını, zamanın getirdiği tecrübelerden öğrenme anlamında bir mecaz olarak düşünülebilir (eş-Şerîşî, 1992, s. 1/48-49; İhtiyar, 2021, s. 5).

1. Birinci Tekil Şahıs Zamirinin Tercihi ve Anlamları

Harîrî, Makamelerinin çoğunda birinci tekil şahıs zamirlerini kullanmayı kasıtlı olarak tercih etmiştir. Bu tercih, makamelerde zamirin bilinçli bir şekilde yönlendirilmesini ifade eden özel bir seçimi temsil eder; çünkü üslup, "mevcut imkânlar arasından bir seçimdir" (Belis, 1999, s. 52). Harîrî, makamelerinden olan es-San'âniyyeye, makamelerin anlatıcısı Haris bin Hemmama geri dönen birinci tekil şahıs zamiriyle başlamıştır:

"لَمَّا افْتَعَدْتُ غَارَ الْاِغْتِرَابِ، وَأَنَا تَنِي الْمَثْرَبَةُ عَنِ الْأَتْرَابِ، طَوَّحْتُ بِي طَوَائِحَ الزَّمَنِ إِلَى صَنْعَاءِ الْيَمَنِ، فَدَخَلْتُهَا خَاوِي الْوُفَاضِ بَادِي الْإِنْفَاضِ. لَا أَمْلِكُ بُلْغَةً، وَلَا أَجِدُ فِي جَرَابِي مُضْغَةً، فَطَفِقْتُ أَجُوبُ طُرُقَاتِهَا مِثْلَ الْهَائِمِ، وَأَجُولُ فِي حَوْمَاتِهَا جَوْلَانَ الْخَائِمِ، وَأَرُودُ فِي مَسَارِحِ لِمَحَاتِي، وَمَسَايِحِ غَدَوَاتِي وَرَوْحَاتِي، كَرِيمًا أَخْلُقُ لَهُ دِيْبَانِي، وَأُبُوحُ إِلَيْهِ بِخَاجَتِي، أَوْ أُدِيْبًا نَقْرَجُ رُؤْيَاهُ غُمَّتِي، وَتُرْوِي رَوَائِثَهُ غُلَّتِي، حَتَّى أَدْنِي خَاتِمَةَ الْمَطَافِ، وَهَدَنِّي فَاتِحَةَ الْأَلْطَافِ إِلَى نَادِ رَحِيبٍ، مُحْتَوٍ عَلَى زَحَامٍ وَنَحِيبٍ، فَوَلَجْتُ غَابَةَ الْجَمْعِ، لِأَسْبِرَ مَجْلَبَةَ الدَّمْعِ، فَرَأَيْتُ فِي بُهْرَةِ الْخَلْقَةِ شَخْصًا شَخْتُ الْخَلْقَةِ..."

(el-Harîrî, 2019, s. 17-18).

Harîrî'nin birinci tekil şahıs zamirlerini sıkça kullanması, makamelerin doğasına uygun sanatsal amaç ve hedeflere hizmet etmiştir. Eserlerinde anlatıcı olan Haris b. Hemmam ile eserin kahramanı Ebu Zeyd es-Sûrucî karakterlerini birleştirerek anlatıyı şekillendirmiştir. Aynı zamanda, eserin ana unsurlarından biri olan anlatıcı Haris b. Hemmam'ın kişiliğini öne çıkarmaya önem vermiştir. Bu zamirler, okuyucuda anlatıcıya yakınlık hissi uyandırmış, sanki anlatıcı olayları bizzat yaşıyormuş ve anlatıyormuş izlenimi yaratmıştır.

Harîrî, birinci tekil şahıs zamirini seçerek olaylar ve roller arasında kolaylıkla ve zarafetle geçiş yapabilmiş, belagatteki üstün yeteneğini sergilemiştir. Makamelerinin anlatıcısı olan Haris bin Hemmam'ı, olayları birinci şahıs anlatımıyla aktaran kişi haline getirmiştir.

Abbasî Halifeliği döneminin sosyal ve edebî koşullarını yansıtırken, kendi bireysel tecrübelerini ve yaşadığı zorlukları hassas bir dille ele almıştır. Bunun yanında, bazı yazar ve sanatçıların karşılaştığı bireysel sıkıntıları ve göç deneyimlerini edebî bir dille aktarmıştır.

Ed-Dimyatiyye Makamesinde de Harîrî, birinci tekil şahıs zamirini tercih etmiştir. Bu tercih, anlatının öznel ve samimi doğasını güçlendirmiş, okuyucunun metinle daha yakından temas kurmasını sağlamıştır.

"ظَعَنْتُ إِلَى دِمْبَاطٍ، عَامَ هَيْبَاطٍ وَمِيَّاطٍ، وَأَنَا يَوْمَئِذٍ مَرْمُوقُ الرَّخَاءِ، مُؤْمُوقُ الْإِخَاءِ، أَسْحَبُ مَطَارِفَ النَّرَاءِ، وَأَجْتَلِي مَعَارِفَ السَّرَاءِ. فَرَأَيْتُ صَحْبًا قَدْ شَقُّوا عَصَا الشِّقَاقِ، وَارْتَضَعُوا أَقْلَاقَ الْوَفَاقِ، حَتَّى لَاحُوا كَأَسْنَانِ الْمَشْطِ فِي الْاِسْتَوَاءِ... فَلَمَّا وَعَيْتُ مَا دَارَ بَيْنَهُمَا، ثَفْتُ إِلَى أَنْ أَعْرِفَ عَيْنَهُمَا، فَلَمَّا لَاحَ ابْنُ دُكَاءِ، وَأَلْحَفَ الْجَوُّ الضِّيَاءِ، غَدَوْتُ قَبْلَ اسْتِفْلَالِ الرِّكَابِ، وَلَا اغْتِدَاءِ الْغُرَابِ، وَجَعَلْتُ أَسْتَفْرِ صَوْبَ الصَّوْتِ اللَّيْلِيِّ، وَأَتَوَسَّمُ الْوُجُوهَ بِالنَّظَرِ الْجَلِيِّ إِلَى أَنْ لَمَحْتُ أَبَا زَيْدٍ وَابْنَهُ يَتَخَادَتَانِ،

وَعَلَيْهِمَا بُرْدَانِ رَثَانٍ، فَعَلِمْتُ أَنَّهُمَا نَجِيًّا لَيْلَتِي، وَمُعْتَرِي رَوَاتِي، فَقَصَدْتُهُمَا قَصْدَ كَلْفٍ بِدَمَائَتِهِمَا، رَاثٍ لِرَثَائَتِهِمَا، وَأَبْحَثُهُمَا التَّحَوُّلَ إِلَى رَحْلِي، وَالتَّحَكُّمَ فِي كَثْرِي وَقَلِي، وَطَفَقْتُ أَسِيرُ بَيْنَ السَّيَّارَةِ فَضْلُهُمَا، وَأُهِرُّ الْأَعْوَادَ الْمُثْمَرَةَ لَهَا".

(el-Harîrî, 2019, s. 39-44-45)

Harîrî, hikâyenin doğal seyri ve siyak-sıbak uyumu çerçevesinde birinci tekil şahıs zamirlerini kullanmıştır. Bu tercihiyle ülkeler arasında yaptığı yolculukların amacını ve hedefini vurgulamıştır. Aynı zamanda, okuyucunun onun acı dolu ve hüznü deneyimlerini sanki gerçek bir olaymış gibi hissetmesini sağlamıştır. Bu kullanım, okuyucuyu anlatıcıya yakın ve onunla iç içe kılmış, hikâyeyi daha gerçekçi bir hale getirmiştir.

Birinci tekil şahıs zamirleri, Haris b. Hemmam ile Ebu Zeyd es-Sûrucî karakterleri arasındaki farkları net bir şekilde ortaya koymuştur. Haris b. Hemmam, sakinliği ve sabrıyla öne çıkan bir anlatıcı figürü olarak sunulurken; Ebu Zeyd es-Sûrucî, kendini beğenmiş, kibirli ve dil oyunlarında ustalaşmış bir karakter profiliyle betimlenmiştir.

2. Birinci Tekil Şahıs Zamiri Yerine Edilgen Fiil Yapısını Tercih Etmek

Harîrî, bazı durumlarda anlatısında farklı fiil yapılarını kullanarak metnin edebî etkisini çeşitlendirir. Bazen birinci tekil şahıs zamiri yerine farklı ifade biçimlerini tercih eder. Bu tercihi, hikâyenin anlatım gücünü zenginleştirmek ve okuyucunun ilgisini canlı tutmak amaçlarıyla yapar.

Bu yaklaşım, hikâyenin anlatımına farklı bir boyut katar. Okuyucunun metinle olan ilişkisini derinleştirir ve eserin edebî stratejisine katkıda bulunur. El-Kûfiyye Makamesinde de bu tür anlatım zenginliklerine rastlanır.

Metinde, fiil yapıları ve zamir kullanımları aracılığıyla okuyucunun merakını sürekli dinamik tutma çabası görülmektedir. Harîrî'nin bu bilinçli üslup tercihi, metnin edebî niteliğini artıran temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

"فَقُلْتُ: مَا أَصْنَعُ بِمَنْزِلِ فَقْرٍ، وَمَنْزِلِ حِلْفٍ فَقْرٍ؟ وَلَكِنْ يَا فَتَى مَا اسْمُكَ؟ فَقَدْ فَتَنَنِي فَهْمُكَ؟ فَقَالَ: اسْمِي زَيْدٌ. وَمُنْشَيْي فَيْدٌ، وَوَرَدْتُ هَذِهِ الْمَدْرَةَ أَمْسَ، مَعَ أَحْوَالِي مِنْ بَنِي عَبَسَ، فَقُلْتُ لَهُ: زِدْنِي إِضْحَاكَ عِشْتُ، وَنَعِشْتُ! فَقَالَ: أَخْبَرْتَنِي أُمِّي بِرَّةً، وَهِيَ كَاسِمُهَا بِرَّةٌ، أَنَّهَا نَكَحَتْ غَاثَ الْغَارَةِ بِمَآوَانَ، رَجُلًا مِنْ سَرَآةٍ سَرُوجَ وَغَسَّانَ. فَلَمَّا آتَسَ مِنْهَا الْإِثْقَالَ، وَكَانَ بَاقِعَةً عَلَى مَا يُقَالُ، ظَلَعَنَ عَنْهَا سِرًّا، وَهَلَمْ جَرًّا. فَمَا يُعْرِفُ أَحْيًى هُوَ فَيَتَوَقَّعُ، أَمْ أُودِعَ اللَّحْدَ الْبَلَقَّ؟ قَالَ أَبُو زَيْدٍ: فَعَلِمْتُ بِصِحَّةِ الْعَلَامَاتِ أَنَّهُ

وَلَدِي". (el-Harîrî, 2019, s. 52-53)

Harîrî, babasının akıbetini sorgularken birinci şahıs zamiri yerine edilgen fiil yapısını (فَمَا يُعْرِفُ... أَحْيًى هُوَ فَيَتَوَقَّعُ) tercih etmiştir. Bu tercihin altında derin bir anlam yatmaktadır.

Baba, doğrudan tanınabilir bir figür değil, yalnızca başkalarının anlatımlarıyla bilinen yabancı bir karakterdir. Buna karşın anne, somut ve doğrudan tanınabilir bir özelliğe sahiptir. Baba, esasen anne tarafından çocuğa anlatılan bir hikâyeden ibarettir. Çocuk, bu hikâyenin olaylarına bizzat tanıklık etmediğinden, yalnızca aktarılanları tekrarlamakla yetinir ve herhangi bir yorumda bulunmaz.

Çocuğun aktardığı ayrıntılar, kendi kişisel hafızasına değil, annesinin hafızasına dayanmaktadır. Babasına dair hikâyeyi anlatırken sergilediği tek tutum, babasının ismini anmamasıdır.

Ebu Zeyd soyunu sorduğunda, insanlar genellikle önce kendi isimlerini söyler, ardından hemen babalarının adını eklerler. Annelerinden bahsetmeleri ise nadiren ya da ikincil planda gerçekleşir. Ancak bu genç, yerleşik toplumsal alışkanlığın tersine, soyunu belirtirken önce annesini, sonra babasını anmıştır. Üstelik babasından yalnızca Ebu Zeyd'in ısrarlı talepleri üzerine bahsetmiştir.

Bu çekimserlik, babalık bağını reddetme olarak yorumlanabilir. Bu reddetme, Ebu Zeyd'in karısını hamilelik döneminde terk etmesiyle paralel bir anlam taşır.

3. Kelimelerin Tekrarındaki Karşıtlıklar

Harîrî'nin Makamelerinde, haber ve haber veren arasındaki çelişki veya söz ve eylem arasındaki ayrılık dikkate değer bir şekilde öne çıkar. es-San'âniyye Makamesinde, Ebu Zeyd es-Sûrucî, halka vaaz edenlerin iki zıt davranış biçimini tasvir eder. Bu davranışların ilki, insanların önünde sergilenen açık ve görünür tavidir. Bu vaiz, insanlar karşısında son derece dindar, Allah'ın sınırlarına saygılı ve dikkatli bir kişi olarak görünür. Vaazlarıyla dinleyenlerin kalplerini adeta eritecek kadar etkiler; onları hakikate ve doğru yola yönlendirir. Onları, dünya nimetlerinden ve onun meşguliyetlerinden uzak durmaya, üstün ahlak değerlerine sarılmaya teşvik eder, bu üslup eleştirel kültür denilen alanda bilinmektedir (İhtiyar, 2020, s. 149). Vaazlarında Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve atasözleriyle örnekler verir. Ebu Zeyd, bu kişilerin insanlara sunduğu görüntüyü şu sözlerle anlatır:

"فَرَأَيْتُ فِي بُهْرَةِ الْخَلْقَةِ شَخْصًا شَخَتْ الْخَلْقَةَ، عَلَيْهِ أَهْبَةُ السِّيَاحَةِ.. وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرِ لَفْظِهِ، وَقَدْ أَخَاطَتْ بِهِ أَخْلَاطُ الزَّمَرِ.. فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ حِينَ خَبَّ فِي مَجَالِهِ.. وَحَتَّى مَ تَنْتَاهَى فِي رَهْوِكَ، وَلَا تَنْتَهِي فِي لَهْوِكَ، تُبَارِزُ بِمَعْصِيَتِكَ، مَالِكٌ نَاصِيَتِكَ، وَتَجْتَرِئُ بِفُجْحِ سِيرَتِكَ عَلَى عَالِمِ سَرِيرَتِكَ، وَتَتَوَارَى عَنْ قَرِيبِكَ، وَأَنْتَ بِمَرَأَى رَقِيبِكَ، وَتَسْتَخْفِي مِنْ مَمْلُوكِكَ، وَمَا تَخْفَى خَافِيَةً عَلَى مَلِكِكَ، أَنْتَ أَنْ سَتَفْعُوكَ خَالِكَ، إِذَا أَنْ تَخَالِكَ؟ أَوْ يُنْفَذُكَ مَالِكَ، حِينَ تُرَبِّقُكَ أَعْمَالُكَ، أَوْ يُغْنِي عَنْكَ نَدَمُكَ، إِذَا رَأَيْتَ قَدَمَكَ! أَوْ يُعْطِفُ عَلَيْكَ مَعْشَرُكَ، يَوْمَ يَضُمُّكَ مُحْشَرُكَ؟ هَلَّا انْتَهَجْتَ مَحَجَّةَ اهْتِدَائِكَ، وَعَجَلْتَ مُعَالَجَةَ ذَائِكَ.. وَفِي اللَّحْدِ مَقِيلِكَ، فَمَا قِيلِكَ، وَإِلَى اللَّهِ مَصِيرُكَ، فَمَنْ نَصِيرُكَ، وَتَجَلَّتْ لَكَ الْعَبْرُ فَتَعَامَيْتَ، وَحَصَصَ لَكَ الْحَقُّ فَتَمَارَيْتَ، وَأَذْكَرَكَ

الْمَوْتُ فَتَنَاسَيْتَ، وَمُعَالَاةُ الصَّدَقَاتِ أَثَرُ عِنْدَكَ مِنْ مَوَالَاةِ الصَّدَقَاتِ، وَصِخَافُ الْأَلْوَانِ أَشْهَى إِلَيْكَ مِنْ صَخَائِفِ الْأَدْيَانِ وَدُعَابَةِ
الْأَقْرَانِ أَنْسُ لَكَ مِنْ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ، تَأْمُرُ بِالْعُرْفِ وَتَنْتَهَكُ جَمَاهُ، وَتَحْمِي عَنِ النُّكْرِ وَلَا تَتَّكِمَاهُ، وَتُزَحْزِحُ عَنِ الظُّلْمِ ثُمَّ تَعْتَسَاهُ،
وَتَخْشَى النَّاسَ، وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ". (el-Harîrî, 2019, s. 18-19-20).

Ve ikinci tür davranış ise içsel ve gizli olan, insanların gözünden sakladığı gerçek yüzüdür. Bu gerçek, İslam dinine zarar veren her türlü eylemi içermektedir. Vaiz, doğrudan şarap içmeye yönelir ve dünya nimetlerine dalar. Bu durum, anlatıcı Haris bin Hemmam'ı çılgına çevirir, onu öfkelenendirir ve derinden yaralar. Onu en çok inciten şey ise bu kişinin, kötü niyetli bir şekilde insanları kandırarak istediği parayı elde etmesidir. Anlatıcı şöyle der:

"فَاتَّبَعْتُهُ مُوَارِيًا عَنْهُ عَيَانِي، وَقَفَوْتُ أَثَرَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَرَانِي، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَغَارَةٍ، فَأَنْسَابَ فِيهَا عَلَى غَرَارَةٍ، فَأَمْلَأْتُهُ رَيْثُمَا
خَلَعَ نَعْلَيْهِ، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ هَجَمْتُ عَلَيْهِ، فَوَجَدْتُهُ مُثَافِنًا لِلتَّلْمِيزِ، عَلَى خُبْرٍ سَمِيزٍ، وَجَدْتِي حَنِيزٍ، وَقُبَّالْتَهُمَا خَابِيَةً نَبِيزٍ، فَقُلْتُ
لَهُ: يَا هَذَا أَبُكُونُ ذَاكَ خَيْرَكَ، وَهَذَا مُخْبِرَكَ، فَزَقَرَزَقَرَةُ الْقَيْظِ، وَكَادَ يَتَمَيَّزُ مِنَ الْعَيْظِ، وَلَمْ يَزَلْ يُحْمَلِقُ إِلَيَّ، حَتَّى خَفْتُ أَنْ
يَسْطُو عَلَيَّ، فَلَمَّا أَنْ خَبْتُ نَارَهُ، وَتَوَارَى أَوَارُهُ، أَنْشَدَ:

لَيْسْتُ الْخَمِيصَةَ أَبْغِي الْخَبِيصَةَ وَأَنْشَبْتُ شَيْصِي فِي كُلِّ شَيْصَةٍ

وَصَيَّرْتُ وَغَطِي أَحْبُولَةً أُرِيعُ الْقَبِيصَ بِهَا وَالْقَبِيصَةَ

وَالْجَانِي الدَّهْرُ حَتَّى وَلَجْتُ بِلُطْفِ اخْتِيَالِي عَلَى اللَّيْثِ عَيْصَةٍ

عَلَى أَنِّي لَمْ أَهَبْ صَرْفَهُ وَلَا نَبَضْتُ لِي مِنْهُ فَرِيصَهُ". (el-Harîrî, 2019, s. 22-23).

Harîrî, Ebu Zeyd es-Sûrucî'de görülen değişkenlik ve dönüşümün sebebini araştırmış ve bu olguyu insan nefsinin doğasına bağlamıştır. Dışarıda rahipler gibi görünen ancak gizlice bunun tam tersini yapan vaizlerde gözlemlenen davranış dalgalanmalarının nedenlerini, toplumsal bağlarından sıyrılmış insan nefsinin doğasına dayandırmıştır (Cafer, tsz, s. 98).

Beşinci makamede, Harîrî geçmişe duyduğu özlem ile geleceğe dair umutlarını bir arada işlemiştir. Sürekli bir özlem ve hasret içerisinde olduğu geçmişi, geleceğe dair umutlarıyla zengin bir anlatım katmanı oluşturmuştur. Bu özlemine en iyi şekilde el-Kûfiyye Makamesinin başlığında yansıtmıştır.

Bu edebî tercih, Bediüzzaman el-Hemedânî'den (ö. 398/1008) etkilenecek benimsediği tarzla ilişkilidir. Hemedânî'nin beşinci makamesi kitabında beşinci sırada yer alması, Harîrî'nin kendi eserinde aynı sırayı takip etmesine ilham vermiştir. Diğer yandan, Harîrî'nin gözünde aydınlık bir gelecek vardır; bu gelecek, içinde yaşadığı toplumu reforme etme ve karısı ile çocuklarını düştükleri derin yoksulluktan kurtarma hayalini barındırır. Harîrî, onları terk etmek zorunda kalmış ve onlara yardım edememiştir. Tek umudu, bir zengin kişinin durumlarına acıması, onlara yardım etmesi ve ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Harîrî, bu durumu Ebu Zeyd es-Sûrucî'nin ağzından şu şekilde anlatır:

"إِنَّ مَرَامِي الْغُرْبَةِ، لَفَطَنْتَنِي إِلَى هَذِهِ الثَّرْبَةِ وَأَنَا ذُو مَجَاعَةٍ وَبُوسَى، وَجَزَابِ كَفَرَادِ أُمِّ مُوسَى، فَتَهَضُّتُ حِينَ سَجَا الدُّجَى عَلَى مَا بِي مِنَ الْوَجَى، لَأُرْتَادَ مُضِيْفًا، أَوْ أَقْتَادَ رَغِيْفًا، فَسَاقَنِي حَادِي السَّعْبِ، وَالْقَضَاءُ الْمُكَنَّى أَبَا الْعَجَبِ إِلَى أَنْ وَقَفْتُ عَلَى بَابِ دَاءٍ.." (el-Harîrî, 2019, s. 50-51).

Harîrî, maddi sıkıntılar içinde bulunan bir karakterin yaşam mücadelesini anlatırken, dinleyicinin dikkatini çekmeyi ve duygusal tepkisini harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Karakterin zorluklarla örülü hayatını, geçişler ve dönüşümlerle örülü şiirsel bir anlatım aracılığıyla sunarak okuyucu üzerinde etkileyici bir anlatı atmosferi kurmayı hedeflemiştir.

Bu anlatım stratejisi sayesinde Harîrî, makamelerinin okuyucu üzerindeki etkisini canlı tutmayı, metne yönelik ilgiyi sürekli kılmayı ve okuyucunun metinden kopmasını ya da anlatıdan uzaklaşmasını engellemeyi amaçlamıştır.

4. Özel İsimlerde Zamir Yerine İsmi Açıkça Kullanmayı Tercih Etme

Arapçada zamirler, bir ismi tekrar etmeksizin ifade ederek cümlelerin akışını korur. Zamirlerin varlığı, dilin gereksiz tekrarlardan ve dolgu unsurlarından arınmasına katkıda bulunur. Ancak dilin estetik ve ifade gücü, bazen zamir yerine ismin açıkça kullanılmasını gerektirebilir. Bu tercih, her iki kullanımın da cümle içindeki duruma göre değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. Konuşmacı, üslubun etkisini artırmak için duruma bağlı olarak zamir veya isim kullanımını tercih edebilir (el-Cürçânî, tsz, s. 109). Bu yaklaşım, dilin zenginliğini ve ifade gücünü ortaya koyan estetik bir tercihtir. Metindeki dilsel seçimler, dilin doğal akışı ve anlatımın etkisine bağlı biçimde şekillenir. Bu bağlamda tekrarlar, dinleyicinin kulağına zayıf ya da ağır gelmek yerine, çoğu zaman üslubu daha güçlü ve etkileyici kılmaktadır. Bu, makamelerin dilsel yapısında rastgele bir durum değil, belirli kurallara ve titiz bir dil anlayışına dayalıdır. Aynı zamanda, doğal dil hissine uygunluk gibi estetik kriterlere de bağlıdır. Örneğin, sıkıcılıktan veya monotonluktan kaçınmak ya da dilsel yapıyı zayıflatacak tekrarları önlemek için bu tercih yapılır. Bir kelimenin tekrarında üslubu zayıflatacak bir yapı oluşursa, bu durumda zamir kullanılabilir. Bu noktada tekrarın kullanımı, "ifadedeki gizli kurallara bağlıdır ve bu kurallar dilin genel anlam yönelimini belirler" (Es-Seyyid, 1986, s. 280).

Harîrî, et-Teflisiyye Makamesinde Haris bin Hemmam'ın ağzından şöyle demiştir:

"عَاهَدْتُ اللَّهَ تَعَالَى مَذْ بَعَثْتُ، أَنْ لَا أُوجِرَ الصَّلَاةَ مَا اسْتَطَعْتُ، فَكُنْتُ مَعَ جَوْبِ الْفَلَوَاتِ، وَلَهُوَ الْخَلَوَاتِ، أَرَاعِي أَوْقَاتِ الصَّلَاةِ، وَأَحَازِرُ مِنْ مَائِمِ الْفَوَاتِ، وَإِذَا رَافَقْتُ فِي رَحْلَةٍ، أَوْ خَلَلْتُ بِجَلَّةٍ، مَرَحَبْتُ بِصَوْتِ الدَّاعِي إِلَيْهَا، وَأَقْتَدَيْتُ بِمَنْ يُحَافِظُ عَلَيْهَا، فَاتَّفَقَ حِينَ دَخَلْتُ تَفْلِيسَ، أَنْ صَلَّيْتُ مَعَ زُمْرَةِ مَفَالِيسَ، فَلَمَّا قَضَيْنَا الصَّلَاةَ، وَأَزْمَعْنَا الْإِنْفِلَاتَ بَرَزَ شَيْخٌ بِأَدْيِ الْقُوَّةِ"

(el-Harîrî, 2019, s. 352).

Harîrî, metinde "namaz" kelimesini iki kez tekrar eder ve bu kelimeyi zamirle ifade etmek yerine açıkça kullanmayı tercih eder. Bu tercih, namazın önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır.

Yukarıdaki örnekte "namaz" kelimesinin tekrarı, bu ibadetin metindeki merkezi konumunu göstermektedir.

5. Delile Dolaylı ve Telmih Yoluyla Gönderimde Bulunmak

Makamelerde, lafzî seçiciliğin belirgin tezahürlerinden biri, kelimenin Kur'ân-ı Kerîm yahut Hadis-i şerif kaynaklı bir şâhide dolaylı biçimde işaret etmesidir. Buradaki "işaret"ten maksat, şâhidin açıkça zikredilmesi değil; onun telmih yoluyla hatırlatılmasıdır. Telmih: "konuşanın sözünün akışı içinde, şiirinin kıvrımlarında veya hitabesinde, meşhur bir atasözüne, nadir bir beyte yahut yaygın bir kıssaya ince bir imayla göndermede bulunması; bunları sözünde bir nişane, nazmında bir benek hükmünde kullanmasıdır. Böylece söz, bu kullanım sayesinde ince bir letafet ve yüksek bir belâgat kazanır" (el-Alevi, 2002, s. 3/97).

Bu üslubun amacı, şâhidin mârufiyetine dikkat çekmek ve makame bağlamında onun tam metin hâlinde aktarılmasını gereksiz kılmaktır. Böylece şâhid, eserde bütünüyle zikredilmeksizin; onu bilmezlikten geleni uyarmak yahut görmezden gelene işaret etmek üzere telmih mahiyetinde sunulur.

Harîrî'nin Makâmeleri'ni derinlemesine inceleyen bir araştırmacı, onun Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler, Arap şiiri ve atasözlerinden açık biçimde beslendiğini fark eder. Nitekim Harîrî, kimi yerlerde Kur'ân'daki delillere; kimi yerlerde hadislerden alınan şâhidlere; bazen de Arap şiiri ve atasözlerinden örneklere kelime düzeyinde göndermelerde bulunur. Bu tür işaretlerin başlıca hedefi, gaflet içindeki okuyucuyu uyarmak ve metnin anlam katmanlarına dair farkındalığını artırmaktır. Kur'an-ı Kerim'den bir delile kelimeyle işaret etmeye en iyi örnek, Harîrî'nin es-Sincariyye Makamesinde geçen "تسليم" kelimesidir. Şöyle der:

(el-Harîrî, 2019, s. 177). "وَقَدْ أُودِعَ لَفَائِفِ النَّعِيمِ، وَضُمِّخَ بِالطَّيِّبِ الْعَمِيمِ، وَسَبِقَ إِلَيْهِ شَرْبٌ مِنْ تَسْلِيمِ".

(Mutaffifin, 83/27). وَمَرَّاجُهُ مِنْ تَسْلِيمِ Bunda şu ayete bir telmih vardır.

"تسليم" kelimesi, cennette bulunan bir pınarın ismine işaret etmektedir. Bu, Ebu Zeyd es-Sûrucî'nin büyük bir tüccar tarafından Sincar'da hazırlanan ziyafete davet ettiği seçkin ve yüksek makama sahip kişilere yaptığı çağrıyla ima etmektedir. Kur'an-ı Kerim'e telmih eden bir diğer örnek, Harîrî'nin eş-Şi'riyye Makamesinde söylediği şu ifadedir:

(el-Harîrî, 2019, s. 236). "فَعَاهَدَنِي عَلَى أَنْ لَا أَقْوَهُ بِمَا اعْتَمَدَ، مَا دُمْتُ جَلًّا بِهَذَا الْبَلَدِ." Bunda şu ayete bir telmih vardır:

(Beled, 90/1-2). (لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ، وَأَنْتَ جَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ)

"جَلًّا بِهَذَا الْبَلَدِ" (Bu şehirde serbestçe) ifadesi, Ebu Zeyd es-Sûrucî'nin, öğrencisini aralarındaki şiirsel tartışmayı ifşa etmemesi şartıyla affettiğini ima etmektedir.

Öğrencisi, Bağdat'ta kaldığı sürece bu şartı kabul etmiş, ancak Bağdat'tan ayrıldıktan sonra öğretmenine ihanet etmiş ve sırrını valiye açıklamıştır.

Harîrî, Kur'an-ı Kerim'e yaptığı bu tür göndermelerle okuyucuyu anlamın keşfine ortak etmeyi hedeflemiştir. Bu yöntem, makamelerin okuyucuya daha yakın ve etkileyici bir anlatı atmosferi kazanmasını sağlarken, Kur'anî anlamları ve imanî çağrışımları da üslubunun hizmetine sunmaktadır. Kur'an bağlamı, okuyucunun duygusal ve manevî dünyasına hitap ederek metne derinlik kazandırmaktadır. Harîrî bazen Kur'an-ı Kerim'e doğrudan işaret ederek göndermelerde bulunmuştur. Örneğin, el-Basriyye Makamesinde (Bu, benimle senin aranda bir ayrılıştır) ifadesinde olduğu gibi Kur'an'dan doğrudan bir İktibas yapmıştır.

(el-Harîrî, 2019, s. 565). "اجْعَلِ الْمَوْتَ نُصْبَ عَيْنِكَ، وَهَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنِكَ"

Okuyucu, Müslüman ile Kur'an-ı Kerim arasındaki uzun süreli aşinalık sayesinde, ayetin sonuna gelmeden önce kendisi ayeti tamamlayabilir.

Harîrî bazen de hadis-i şeriflerin ifadelerine dolaylı olarak göndermede bulunur. Örneğin, el-İskenderiyye Makamesinde şu ifadeyle olduğu gibi:

"وَكَانَ أَبِي إِذَا خَطَبَنِي بُنَاةَ الْمَجْدِ، وَأَرْبَابُ الْجَدِّ، وَبَيْنَ جَارَاتِي بَوْنٌ، سَكَنَهُمْ وَبَكَّتَهُمْ، وَعَافَ وَصَلَّتَهُمْ وَصَلَّتَهُمْ، وَاحْتَجَّ بِأَنَّهُ عَاهَدَ اللَّهُ تَعَالَى بِخَلْفَةٍ، أَنْ لَا يُصَاهِرَ غَيْرَ ذِي حِرْفَةٍ." (el-Harîrî, 2019, s. 88).

Bunda, Peygamber Efendimiz'in (sav) şu sözüne bir gönderme vardır: "ذِي حِرْفَةٍ" (eş-Şeybânî, 2001, s. 163). "الْكَسْبُ كَسْبُ يَدِ الْمَالِ إِذَا نَصَحَ." bir zanaat sahibi olan) ifadesi, bir mesleği olan ve işini ustalıkla yapan bir adamın faziletine işaret eder. Bir baba, kızını yalnızca bir meslekte usta olan bir adama vermek isteyince, kızı kadıya başvurarak babasının kendisini evlenmekten alıkoyduğunu ve bu konuda zorluk çıkardığını belirtir. Bu, kendi emeğiyle geçimini sağlayan bir adamın üstünlüğünü vurgular. Hadis-i şerife yapılan diğer bir gönderme ise Harîrî'nin es-Sâviyye Makamesinde Haris bin Hemmam'ın ağzından söylediği şu ifadededir:

(el-Harîrî, 2019, s. 107). "أَتَسْتُ مِنْ قَلْبِي الْقِسَاوَةَ، جِئْتُ حَلَلْتُ سَاوَةً، فَأَخَذْتُ بِالْخَبَرِ الْمَأْثُورِ، فِي مَدَاوَاتِهَا بِزِيَارَةِ الْقُبُورِ."

Bunda, Peygamber Efendimiz'in (sav) şu sözüne bir telmih vardır: (İbn Hibbân, 2012, s. 420). "غُودُوا الْمَرْضَى، وَاتَّبِعُوا الْجَنَائِزَ تُذَكِّرُكُمْ بِالْآخِرَةِ"

katılık hissetmiş ve hızla mezarlıkları ziyarete gitmiştir. Bu ziyaret, ona ahireti hatırlatmıştır. Bu, insanların zayıflığını fark etmesi ve ahireti hatırlaması için mezar ziyaretlerinin sürekli yapılması gerektiğine dair bir öğüt ve rehberliktir. Ayrıca, Harîrî'nin Makamelerinde Arap şiirlerine yapılan göndermeler de bolca bulunmaktadır. Örneğin, Haris bin Hemmam'ın ağzından el-İskenderiyye Makamesinde şöyle denir:

"طَحَا بِكَ مَرَحُ الشَّبَابِ، وَهَوَى الْاِكْتِسَابِ، إِلَى أَنْ جُبْتُ مَا بَيْنَ فَرَاغَةٍ وَغَانَةٍ، أَخُوَضُ الْغِمَارَ، لِأَجْنِي النِّمَارَ، وَأَقْتَحِمُ الْأَخْطَارَ لِكَيْ أُدْرِكَ الْأُوطَارَ". (el-Harîrî, 2019, s. 87).

Bunda, Ebu Temmâm'ın şu dizelerine bir telmih vardır:

"سَلِي هَلْ عَمَرْتُ الْقَفْرَ، وَهُوَ سَبَاسِبٌ وَغَادَرْتُ رَبْعِي مِنْ رَكَابِي سَبَاسِبَا
وَعَرَبْتُ حَتَّى لَمْ أَجِدْ ذِكْرَ مَشْرِقٍ وَشَرَفْتُ حَتَّى قَدْ نَسِيتُ الْمَغَارِبَا
خُطُوبٌ إِذَا لَا قَيْئُهُنَّ رَدَدْنِي جَرِيحًا كَأَنِّي قَدْ لَقِيتُ الْكَتَائِبَا". (et-Tebrîzî, 1994, s. 1/83-84).

Haris b. Hemmam, dünyanın doğusunu ve batısını dolaşır, yeni maceralar ve yenilikler peşinde koşar. Bu yolculuklar, onun maceraya olan sevgisini, cesaretini ve gücünü vurgular. Ayrıca, Harîrî er-Rahbiyye Makamesinde, eşsiz ve benzersiz bir yemin şekline telmih eder:

"فَقَالَ الشَّيْخُ لِلْعَلَامِ: قُلْ وَالَّذِي زَيْنَ الْجَبَاهِ بِالطَّرَرِ، وَالْعُيُونَ بِالْحَوَرِ، وَالْحَوَاجِبَ بِالْبَلَحِ وَالْمَبَاسِمَ بِالْفَلَجِ، وَالْجُفُونَ بِالسَّقَمِ، وَالْأَنْوْفَ بِالسَّمَمِ، وَالْخُدُودَ بِاللَّهَبِ، وَالنُّعُورَ بِالسَّنَبِ، وَالْبَنَانَ بِالنَّرَبِ، وَالْخُصُورَ بِالْهَيْفِ، إِنِّي مَا قَتَلْتُ ابْنَكَ سَهْوًا وَلَا عَمْدًا، وَلَا جَعَلْتُ هَامَتَهُ لِسَيْفِي غِمْدًا، وَإِلَّا فَرَمَى اللَّهُ جَفْنِي بِالْعَمَشِ، وَخَدَيَّ بِالنَّمَشِ، وَطَرْتِي بِالْجَلَحِ، وَطَلَعِي بِالْبَلَحِ، وَوَرَدْتِي بِالْبَهَارِ، وَمَسَكْتِي بِالْبُخَارِ، وَبَدَرِي بِالْمَحَاقِ، وَفَضَيْتِي بِالْاِخْتِرَاقِ وَشَعَاعِي بِالْإِظْلَامِ، وَدَوَاتِي بِالْأَقْلَامِ". (el-Harîrî, 2019, s. 101).

Bu ifadede, İbn Abd Rabbih'in "el-'İkdü'l-Ferîd" adlı eserinde geçen bir yemine telmih vardır:

"قَالَ الْأَصْمَعِيُّ: اخْتَصَمَ أَعْرَابِيَّانِ إِلَى بَعْضِ الْوَلَدَةِ فِي دِينٍ لِأَحَدِهِمَا عَلَى صَاحِبِهِ؛ فَجَعَلَ الْمُدَّعَى عَلَيْهِ يَخْلِفُ بِالطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ، فَقَالَ لَهُ الْمُدَّعِي: دَعْنِي مِنْ هَذِهِ الْأَيْمَانِ، وَاخْلِفْ بِمَا أَقُولُ لَكَ: لَا تَرَكَ اللَّهُ لَكَ خُفًا يَنْتَبِعُ خُفًا وَلَا ظُلْفًا يَنْتَبِعُ ظُلْفًا؛ وَحَتَّى مِنْ أَهْلِكَ وَمَالِكَ حَتَّى الْوَرَقِ مِنَ الشَّجَرِ، إِنْ لَمْ يَكُنْ لِي هَذَا الْحَقُّ قَبْلَكَ! فَأَعْطَاهُ حَقَّهُ وَلَمْ يَخْلِفْ لَهُ". (İbn Abdirabbih, 1953, s. 4/58).

Bu hikâye, kadınlara yönelik bir eleştiri içerir ve Ebu Zeyd es-Sûrucî'nin kurnazlık ve aldatmacalarına işaret eder. Ebu Zeyd, bu özellikleri başkalarının mallarını çalmak ve onları dolandırmak için kullanmıştır. Örneğin, bir makamede Ebu Zeyd, genç ve yakışıklı bir köleyi oğlunu öldürmekle suçlar. Köle bu suçu reddeder ve mesele kadının huzuruna taşınır. Kadı, köleye yemin etmesini emreder. Bunun üzerine Ebu Zeyd, köleye yemini kendisinin öğretmesini ister ve kadı da bunu kabul eder. Ancak köle bunu reddeder ve tartışma çıkar.

Sonuçta, vali köleye acıyıp ona para verir. Bu zekice yöntemle Ebu Zeyd es-Sûrucî, hem kendisini hem de oğlunu valinin cezasından kurtarmış, hem de para kazanmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, Harîrî'nin sözlük anlamına yaklaşımının, delile dayalı ve bilinçli bir dil standardı üzerine inşa edildiğini ortaya koymuştur. Söz konusu yaklaşım, yalnızca anlamsal doğruluğu değil, aynı zamanda son derece zarif ve etkileyici bir üslubu da içermektedir. Birinci tekil şahıs zahirinin tercih edilmesi, Harîrî'ye anlatı içinde olaylar ve roller arasında rahat geçişler yapma imkânı sunmuş; bu zahirin diğer anlatım biçimlerine üstün tutulması, ülkeler arasında gerçekleştirilen yolculukların amacı ve yöneliminin okuyucuya güçlü biçimde hissettirilmesine katkıda bulunmuştur. Böylece okuyucu, anlatıcının acı ve hüznle örülü deneyimlerine yalnızca tanık olmakla kalmamış, bu deneyimi duygusal düzlemde paylaşmaya da davet edilmiştir. Bununla birlikte, Harîrî'nin bazı bağlamlarda birinci tekil şahıs zamiri yerine edilgen fiil yapılarını tercih ettiği görülmektedir. Bu tercih, anlatıyı belirli bir kişiye doğrudan bağlamadan daha nesnel bir çerçevede sunma ve metne bilinçli bir gizem unsuru ekleme amacını taşımaktadır. Edilgen yapıların kullanımı, dinleyici ve okuyucuda merak duygusunu canlı tutarak hikâyeye olan ilgi ve heyecanı artırmıştır. Araştırma ayrıca, kelime tekrarlarında kurulan karşıtlıklar ve çelişkilerin, okuyucunun dikkatini çekmek ve üslubun şiirselliğini güçlendirmek amacıyla bilinçli bir strateji olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu yöntem, anlatının durağanlaşmasını önlemiş ve okuyucunun metinle kurduğu bağı sürekli canlı tutmuştur. Harîrî'nin zamir kullanımında zaman zaman doğrudan ifadeden dolayı anlatıma yönelmesi de, dilin yapısal kuralları ve sezgisel estetik hassasiyetle uyumlu biçimde gerçekleştirilmiş; böylece monotonluk ve tekrar hissi bertaraf edilmiştir. Son olarak, Harîrî'nin kelimeler aracılığıyla delil ortaya koyma yöntemi, okuyucuyu anlamın keşfine aktif biçimde katılmaya teşvik etmiştir. Bu yaklaşım, makamelerin okuyucuya duygusal olarak yakın hissedilmesini sağlamış; Kur'an ayetleri, hadis-i şerifler ve edebî göndermeler yoluyla üslubu zenginleştirmiştir. Kur'anî, hadisî ve edebî bağlamların birlikte kullanımı, okuyucunun duygusal ve manevî dünyasına hitap ederek metnin etkisini derinleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- İbn Abdîrabbîh, A. (1953). *el- 'İkdü 'l-Ferîd*. el-Mektebetü't-Ticariyye el-Kübrâ.
- el-Alevî, Y. (2002). *et-Tırâz*. el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Belis, H. (1999). *el-Belâgatü ve 'l-Üslûbiyye* (Çev. Muhammed el-Ömerî). Daru İfrîkiyye.
- Cafer, N. (tsz.). *Ma 'el Harîrî Fi Makamatihî*. Daru'ş-Şuûn es-Sakafiyye el- 'Âmme.
- el-Cürcânî, A. (tsz.). *Delâilü'l-'Î'Câz*. Mektebetü'l-Hâncı.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. Darür-Risaletül-Alemiyye.
- İbn Hallikân, Ş. (1978). *Vefeyâtü 'l-a 'yân ve enbâ 'ü ebnâ 'i 'z-zamân*. Dâru Sâdır.
- İbn Hanbel, A. (2001). *el-Müsned*. Müessesetü'r-Risâle.
- el-Harîrî, E. M. (2019). *Makamatü 'l-Harîrî*. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hibbân, M. (2012). *Sahîhu İbn Hibbân*. Dâru İbn Hazm.
- İhtiyar, U. (2021). *Endülüs makamelerinde nesir çeşitlerinin karışması olgusu*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26(2), 1-25.
- İhtiyar, U. (2020). *The dilemma of cultural criticism in terms of literary theorization*. Bingöl University Journal of Social Sciences Institute, 10(20), 145-160.
- el-Kıftî, C. (1986). *İnbâhü 'r-ruvât 'alâ enbâhi 'n-nühât*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- es-Seyyid, İ. (1986). *et-Tekrar beynel musirî ve t'sîr*. Âlemü'l-Kutub.
- eş-Şerîşî, E. A. (1992). *Şerhu Makamatü 'l-Harîrî*. el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- et-Tebrîzî, E. Z. (1994). *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.